
THE SYMBOLISM OF HELL AND ITS SEMANTICS IN THE ALBANIAN NOVEL SIMBOLIKA E FERRIT DHE SEMANTIKA E TIJ NË ROMANIN SHQIPTAR

MUHARREM JAKUPI
Universiteti "Aleksandër Moisiu" Durrës, SHQIPËRI

AKTET IV, 4: 689 - 693, 2011

PERMBLEDHJE

Ismail Kadareja tek romani Hija tek episodi i parkimit nëntokësor paraqet një metaforë të Ferrit; tek romani Lulet e ftohta të marsit kjo metaforë është arkivi i nëndheshëm ku gjendet Libri i Gjakut, por edhe tuneli i fshehtë që lidhte shtëpinë e "shefit të madh" me shtëpinë e ish-kryeministrit të vvarë; tek Pasardhësi kemi projeksionin e Ferrit si endje shpirttrash të vdekurish mëkatarë nëpër hapësirat e botës së përtejme. Interpretimi i Pallatit të Ëndrrave si Ferr nuk mbështetet nga teksti i këtij romani. Rexhep Qosja në romanin Nata është dita jonë i është përmbajtur analogjisë me Ferrin e Dantes përmes paraqitjes të një institucioni të tillë simbol si "Shtëpia e të Çmendurve", ku gjenden të sistemuara kategoritë e "të dënuarve". Romani përbën një satirë të fortë ndaj shumë problemesh aktuale. Tek Lëkura e qenit i Fatos Kongolit Hadi është simboli i diktatorit komunist, por edhe vetë Shqipëria e përfaqësuar përmes jetës në një krahinë të prapambetur.

Fjale kyce: krim shtetëror, përgjim, korrupsion, gjakmarrje, incest

SUMMARY

Ismail Kadare, in his novel *The Shadow*, in the episode of the underground parking, presents a metaphor of the Hell; in the novel *The Cold Flowers of March*, this metaphor is the underground archive where is to be found the Book of Blood, as well as the hidden tunnel binding the house of the "big boss" with that of the murdered prime minister; in *The Successor*, we've got the Hell's projection as a weaving of spirits of dead sinners throughout the spaces of the Hereafter. The interpretation of *The Palace of Dreams* as Hell is not based by the text of the novel. Rexhep Qosja, in the novel *The Night is our Day*, has followed the analogy of Dante's Hell through the presentation of such a symbol institution like "the House of Fools", with the categories of "prisoners" systematized in it. The novel is a strong satire against many actual problems. In Fatos Kongoli's *The Dog's Skin*, Hadi is not only the symbol of the communist dictator, but also Albania itself represented by the life in a backward province.

Key words: state crime, surveillance, corruption, revenge, incest

HYRJE

Intertekstualiteti është një teknikë ligjërimore të cilin veçanërisht arti postmodern e bëri të njohur, duke e shndërruar atë në emblemën e vet stilistike. Por kryeveprat e letërsisë botërore vazhdimisht kanë tërhequr vëmendjen e autorëve të talentuar të kohëve moderne të cilët, përmes rimarrjeve të elementeve të ndryshme kanë arritur të krijojnë domethënie të thella të veprave të veta. Është interesante kur një shkrimtar gjen përkime midis ngjarjeve të sotme

reale dhe subjekteve, skenave, episodeve a figurave të veçanta të veprave të fondit të artë të letërsisë botërore.

Me gjetjen e vet ekspresive *Komedia Hyjnore* e Dantes dhe veçanërisht pjesa e parë e kësaj vepre, *Ferri*, kanë gjetur gjithmonë jo vetëm interpretime të pafundme kritike, por edhe interpretime artistike, pasi çdo referim i mëvonshëm intertekstual është njëkohësisht edhe interpretim nga pikëvështrimi i një artisti të madh. Nga ana tjetër, këto referime nuk mund të

mos ndikojnë në zgjerimin, ngushtimin, modifikimin, rikuptimësimin e vetë poemave të Dantes. Pra ndikojnë në thellimin e kuptimit tonë mbi to. Në këtë pikëpamje, ato mund të vazhdojnë të bëhen prodhimtare edhe më tej, duke “ndihmuar” vepra të tjera me ekspresivitetin e tyre “të tepërt” për t’iu përgjigjur më mirë aktualitetit me mantelin e famshëm të qëmotshëm. **Ferri** është një nga veprat më të referuara të letërsisë botërore pasi bota jonë është mjaft e mbushur me mëkate e mëkatarë dhe këta mëkatarë, në gjallje apo pas vdekjes, janë gjithsesi kontingjente të mundshme të ferrit.

Në mënyrë të posaçme intertekstualiteti me **Ferrin** e Dantes e ka treguar aftësinë frytdhënëse në veprën e Kadaresë, Qosjes dhe Kongolit, të cilat mund të bëhen gjithmonë objekt interesant shqyrtimi.

Simboli i ferrit në romanet e Kadaresë

Edhe në kuadrin e shqyrtimeve studimore mbi letërsinë shqipe ekzistojnë punime të cilat janë orvatur të bëjnë objekt vepra artistike për të cilat studiues të caktuar mëtojnë të vërtetojnë analogji mes tyre dhe **Ferrit**. Në ndonjë rast konkret krejt ngrehina studimore mund të jetë ngritur në ajër pasi midis veprës së bërë objekt studimi dhe **Ferrit** të Dantes mund të mos ketë asnjë grimë analogjie, kështu që paralelizmi apo studimi krahasues ka dalë i dështuar. Kështu do të ndodhte nëse analogjia me **Ferrin** kërkohet tek struktura narrative e romanit **Pallati i ëndrrave** të I. Kadaresë.

Së pari, duhet thënë se “pallati i ëndrrave” nuk është i populluar nga shpirtra apo njerëz të vdekur, por që, të personifikuar, vazhdojnë të kenë ontologji prej të gjalli. Pallati i ëndrrave është një lloj arkivi dhe instituti studimesh, njëherësh. Është arkiv sepse ai është i mbushur vetëm me dosje ëndrrash të para nga “shtetas” të ndryshëm në mbarë Perandorinë Osmane dhe është institut studimesh pasi këto ëndrra vijnë dhe shqyrtohen nga “interpretuesit” specialistë. Ai është “një nga bazat e shtetit” përmes të cilit “kuptohet gjendja e vërtetë e perandorisë”. [3. Fq. 18]

Nga këto parashtrime të eprorit të Mark-Alemit që në fillim të romanit na zbulohet pa asnjë dykuptimësi edhe funksioni i këtij pallati: depërtimi i kontrollit dhe përgjimit shtetëror gjer në porët e trurit të çdo shtetasi dhe mbyllja a izolimi ideologjik e politik i këtij pallati, si metonimi e vetë shtetit të të gjallëve. Sikurse një sërë romanesh të tjera të Kadaresë, edhe kjo vepër tematizon përgjimin e rreptë nga frika se mos depërton ndonjë ide e huaj në mendjet e shtetaseve, prej nga mund të vijë shthurja dhe shkatërrimi i krejt perandorisë, sado e madhe dhe e fortë ushtarakisht qoftë ajo. **Pallati i ëndrrave** mund të shkonte më mirë si një metaforë e Sigurimit të Shtetit a e institucioneve të tjera të këtij tipi, të gatshme të merren me mjete a metoda të sofistikuara për të mbajtur njerëzit nën kontroll duke i përgjuar ata gjer në skutat më të errëta të ndërgjegjes, siç janë gjumi dhe ëndrrat.

Por Kadareja ka pika të jashtëzakonshme referimi në vepra të letërsisë, në mitologji dhe në folklorin shqiptar. Por veprat e tij që mund të kenë referenca pikërisht tek **Ferri** i Dantes janë romane, si: **Hija, Lulet e ftohta të marsit, Pasardhësi** etj.

Romani **Hija** e paraqet Shqipërinë jo vetëm si një botë të vdekurish për shkak të izolimit, por edhe si një ferr sepse populli është i detyruar të bëjë jetë ferri, d.m.th. të heqë mundime të ngjashme me personazhet e Dantes. Intertekstualiteti sa me **Ferrin**, aq edhe me baladën e ringjalljes, duke i lidhur logjikisht së brendshmi këto dy arkitekste për t’i shfrytëzuar pastaj me forcë të jashtëzakonshme artistike, është i fortë dhe shfaqet që në çelje të romanit: “*Matanë dritares së avionit janë dritat e Orlyës. Edhe disa çaste dhe unë do të jem përsëri matanë qelqit ndarës. Përtej pasqyrës. Të pamundurës.*

Veshët më shungullojnë nga një ulërimë ngadhënjimi të brendshëm. E ndiej si hapet dera e avionit ashtu si mbulesa e arkëmortit dhe nën gjëmën e kaltëreme të kabanave, nën çarjenkrismë bubulluese antike, unë dal përsëri nga mesjeta.

Ting... ting... ting... Zonja e zotërinj... Orfeu po ngjitet nga ferri... Temperatura jashtë është trembëdhjetë gradë... Aleluja..." [1. Fq. 13-14]

Por metafora e ferrit përdoret me analogji të plotë dhe me shumë fantazi në një moment më të vonë në zhvillimin e ngjarjeve. Protagonisti i romanit, një kineast i dështuar njoftohet nga ambasada shqiptare në Paris se së bashku me atashahun kulturor do të marrin pjesë në festivalin e Kanës, në Francë. Kur mbërrin, në hotel dikush i porositi ta çonin makinën në parkingun e nëndheshëm të pallatit të festivalit. Ndërsa futeshin nën tokë kineasti përsiaste me vete rreth yjeve të kinemasë kur zbrisnin për të kërkuar makinat këtu në guvën nëntokësore të ndriçuar zbehtë, me zërat që u ngjanin jonjerëzorë pas përplasjes në beton. "Ajo shtjelle e tyre si midis zisë vetëm pak minuta pas shkëlqimit kishte diçka nga rënia në botën e poshtme." [1. Fq. 142] Ata vazhdojnë të zbrisin poshtë nëpër parking. "Nuk ka vende në katin e dytë... Kati i tretë është plot me mëkatarë... Po ne? Në ç'rreth e kishim vendin ne?" [1. Fq. 142] Me përemrin "ne" në këtë kontekst shënjohej një vend mëkatar sikurse ishte Shqipëria diktatoriale. "Kati i katërt... Ku është rrethi i kineastëve të dështuar?... Më poshtë, me siguri, mendova. Një burrë, që m'u duk si im atë, vuri dorën te sytë për t'u mbrojtur nga dritat e makinës." [1. Fq. 143] Dhe kështu duke zbritur nëpër rrathët e tjerë danteskë të këtij ferri metaforik, protagonistin e shoqërojnë mendime të turbullta dhe e shqetësojnë halucinacione që i japin mundësi autorit të krijojë faqe tepër të bukura të prozës shqipe, me shumë aluzione, alegori, ironi e sarkazëm adresuar tek sistemi politik diktatorial që sundonte atëherë në Shqipëri.

Në funksion të ironizimit të propagandës zyrtare autori ndjen nevojë ta thërrasë edhe një herë tjetër metaforën e ferrit, por këtë herë më fluturimthi. Pas një darke në restorant, Richardi, një maoist, e fton dhe ata frekuentojnë një bar nate. Pasi dalin, pyetjes së Richardit se ku ke dëshirë të shkojmë, kineasti i përgjigjet: "Meqë e filluam si me gjysmë prostituta, le të shkojmë te kurvat e vërteta." [1. Fq. 150] Nisen për në Aveny Wagram ku në trotuare kishte si asnjëherë nga

vajzat që ata kërkonin. Në hyrje të lokaleve të natës ndjellësit i ftonin të futeshin brenda. "Ia nisëm që ia nisëm kësaj, le të shkojmë gjer në fund të ferrit", [1. Fq. 151] i thotë ai Richardit. "...Gjer në fund të ferrit, mirë e the", [1. Fq. 151] i përgjigjet ky i fundit. "Gjer në fund të ferrit kapitalist, përsërita me vete... për të njohur zvetënimin e kësaj bote. Madje, përmenda disa herë fjalën "ferr", domethënë "ferr kapitalist". [1. Fq. 152] Koncepti i ferrit në kontekstin e dhënë ironizon si frikën nga përgjimi e spiunimi, ashtu edhe propagandën zyrtare dogmatike, por nuk lë pa konotacion ironizues edhe këtë lloj pjese gjysmë të errët të jetës mbitokësore.

Shtëpia e të çmendurve

Romani *Shtëpia e të Çmendurve* i R. Qosjes është shtëpia e frekuentuar prej mëkatarëve në fushën e moralit të sotëm shoqëror e politik. Shumica e tyre janë njerëz që zotërojnë, drejtojnë apo frekuentojnë dundur banka, hotele dhe kazino, sepse "sa më shumë banka, hotele dhe kazino më shumë pasuri, më shumë zyrtarë, më shumë vjedhje, më shumë kumar dhe më shumë kurvëri. Mungojnë vetëm shtëpitë e të çmendurve. Deri kur?" [6. Fq. 18] Dhe paralelisht me ngjarjet e tjera, gjer nga fundi i romanit edhe kjo shtëpi ndërtohet e përurohet. Ajo, edhe për nga arkitektura, me qëllim që të fitojë konotacionet e ferrit, edhe nga pikëpamja arkitekturore është konceptuar me kate e ndarje të tjera brenda kateve që të kujtojnë rrathët e *Ferrit* të Dantes. Edhe kjo shtëpi është strukturuar sipas shkallëve të mëkatit të atyre që e popullojnë atë.

Në shëtitjen e tij nëpër labirintet e asaj shtëpie, sikurse Danten që në vizitën e tij nëpër Ferr e shoqëron Virgjili, rrëfimtari e shoqëron gjithmonë një zë që ai nuk e kupton se nga i vjen: prej ndërtesës, prej nëntokës apo prej qiellit. Kjo shtëpi u afronte shërbimet e veta 55 personave çdo ditë, kurse të dielave numri arrinte 99 – në parodi me numrin e 99 këngëve që përbëjnë krejt *Komedinë Hyjnore*. Të gjithë ata që e vizitojnë këtë shtëpi janë ndër figurat më të shquara të qytetit, ku kryetari i bashkisë së qytetit të Vajazanit "do të bëhet anëtar nderi, i përhershëm, në të vërtetë drejtor nderi i përhershëm". [6. Fq.

421] Dhe të gjithë ata që vijnë në këtë shtëpi quhen me termin mjekësor “sadamazohistë”.

Krejt katin përdhes të Shtëpisë së të Çmenduarve e përbënte një paradhomë dyshemeja dhe muret e së cilës ishin të mbushura me piktura që paraqisnin skena epshi të egër. P.sh. në murin ballor ishte pikturuar një oktapod i madh, këmbët e mëdha të të cilit plekseshin midis këmbëve të shumë vajzave bukuroshe të veshura tepër hollë. Sytë e zmadhuar të oktapodit shndrisnin si fosfor dhe shikuesin e bënin të mendoje se “*ai po bënte ç’ka do të duhej të bënin aq djem sa kishte vajza rreth tij; ngërçet në të cilat ishin shtangur fytyrat e vajzave tregonin se sa e madhe ishte kënaqësia tmerruese që ndienin ato*”. [6. Fq. 423] Edhe pikturat e tjera që paraqisnin skena epshi gjakësor, për shkak se kryheshin me kafshë e shtriganë kafshues, përcillen nga autori me një sarkazëm të thellë.

Në katin e parë të kësaj shtëpie janë tri salla të ndryshme, të mbushura me makina kazinoje para të cilave qëndrojnë në këmbë apo ulur burra e gra, të vjetër e të rinj duke futur në to lloje të ndryshme lekësh të vendeve më të njohura të botës, por më shumtit e luanin lojën me *lekë shqiptare*. Edhe rrëfimtari dëshiron të ulet për të luajtur, por nuk kishte në xhep asnjë cent. Në katin e dytë pranë tryezave janë ulur burra e gra, të vjetër e të rinj, me letra në duar duke luajtur lojëra të ndryshme kumari të vjetër e kumari të ri. Zëri që e shoqëronte, sikurse zëri i Virgjilit tek **Ferri** i Dantes, e sqaron në mënyrë ironike se për këtë arsye kjo shtëpi mund të quhej Shtëpia e Fatit.

Në katin e fundit, pra në të tretin, rrëfimtarin e presin të papriturat më të mëdha. Këtë kat, përzier me tingujt e muzikës popullore, të muzikës klasike apo të muzikës rok, e përshkajnë klithma të të dy gjinive, domethënë klithma të njerëzve që përjetojnë ekstazën e ngritjes në qiell apo të rrëshqitjes në skëterrë. Aty janë përfaqësuesit “*e tri shtresave kryesore të Vajazanit dhe të Vendit, të shtresës së pushtetarëve, të shtresës së të pasurve dhe të shtresës së intelektualëve. Të gjithë ata vijnë ose për të përjetuar dhembje vetë, ose për t’u shkaktuar dhembje të tjerëve. Të dyja këto lloje*

dhembjesh janë kushti që mund t’i çojë deri në fund, domethënë deri në orgazëm, marrëdhëniet seksuale, në qoftë se seksuale, vërtet, mund të quhen të gjitha marrëdhëniet në të cilat lëshohen ata meshkuj dhe ato gra. Nga vetë gojët e tyre mund të dëgjosh se liri e vërtetë është ajo para së cilës nuk vihen, nuk durohen, nuk qëndrojnë kurrfarë pengesash: as ligjore, as morale, as shpirtërore.” [6. Fq. 427]

Vetë rrëfimtari arrin në konkluzionin, që merr edhe vlerën e konkluzionit të krejt romanit se paraja sundon mendjen, dhuntinë, fuqinë dhe politikën. Kurse zëri i “Virgjilit të tij” i artikulon: “*siç ke mundur të bindesh, të gjithë ata besojnë se vetëm robëria e pakufizuar dhe liria e pakufizuar bëjnë të mundshme orgazmën e pakufizuar, domethënë kënaqësinë e pakufizuar; robëria e pakufizuar dhe liria e pakufizuar i asgjësojnë kufizimet: robëria të lirisë dhe liria të robërisë; domethënë duhet të jemi të robëruar për të qenë të lirë dhe duhet të jemi të lirë për të qenë të robëruar dhe robërues; robërit e shijojnë lirinë e vërtetë vetëm kur i robërojnë të tjerët*”. [6. Fq. 434]

Është interesante të analizohet se si puqen e barazohen në të njëjtën kategori “robëria e pakufizuar” dhe “liria e pakufizuar”. Motivimi që bën autori se “robëria e pakufizuar dhe liria e pakufizuar i asgjësojnë kufizimet” është tautologjik dhe i bërë me qëllim për të theksuar ironinë dhe për ta shndërruar atë në sarkazëm. Në fakt ironia e sarkazma, si në çdo paradoks të analizuar, e bëjnë mjaft koherente shprehjen e mësipërme. Sepse romani lirinë e pakufizuar e përkufizon si robëri morale; sepse robëria e pakufizuar është nënshtrimi, servilizmi e çdo lloj konformizmi shoqëror vetëm për përfitime materiale, edhe duke flakur e shkëlmuar vetë çdo vlerë të karakterit e personalitetit. Gjithashtu sepse romani i fshikullon njëlloj të dyja këto kategori, pavarësisht diferencave të dukjes apo të thelbit që ato kanë midis tyre. Barazimi i këtyre dy termave bëhet në rrafshin moral dhe jo plotësisht edhe në atë kategorial.

Që në fillim mëkatarët e kanë projektuar vetë Shtëpinë e të Çmendurve për të përfunduar në mbarim të romanit të satirizuar fort në të, si në

një pikëmbërritjeje logjike e domethënëse për karakterin e tyre. Dhe pas analizës e zbulimit të plotë e të gjithanshëm të karaktereve përmes mjeteve artistike kryesore: ironisë dhe autoironisë, rrëfimtari në një pikë të caktuar të vizitës së tij ndjen se “*nuk ka më nevojë të shikojë edhe sallat e tjera*” të këtij projekcioni metaforik e alegorik të **Ferit**. Gjithë lënda e parashtruar dhe mënyra artistike e parashtrimit në tërësi lejon të arrihet në përfundimin se romani përbën një satirë shoqërisht të shëndoshë, pavarësisht pranisë intensive të shtresës banale të fjalorit të shqipes si dhe të mjaft skenave të turpshme, pavarësisht mjeteve artistike të përdorura e qëllimit.

LITERATURA

- KADARE, Ismail. Hija. Onufri, Tiranë, 2003.
KADARE, Ismail. Lulet e ftohta të marsit. Onufri, Tiranë, 2000.
KADARE, Ismail. Pallati i ëndrrave. Onufri, Tiranë, 1999
KADARE, Ismail. Pasardhësi. ShB 55, Tiranë, 2003.
KONGOLI, Fatos. Lëkura e qenit. Toena, Tiranë, 2006.
QOSJA, Rexhep. Nata është dita jonë. Toena, Tiranë, 2007..